

Historia muistina ja muisti historiana

Anne Ollila (toim.): Historical Perspectives on Memory. Studia Historica 61. Helsinki 1999: Suomen Historiallinen Seura. 220 s.

■ Anne Ollilan toimittama teos käsittelee historian ja muistin suhteita. Lähtökohtana on ajatus muistista yhtenä historian peruskäsitteistä. Kirja perustuu Turun yliopiston historian laitosten järjestämään konferenssiin *History and Memory* 1997. Toimittajan informatiivisen johdantoluvun ohella teos sisältää kymmenen artikkelia, joissa pohditaan eri näkökulmista historiallisesti suuntautuvan tutkimuksen ja muistin suhteita. Kirjoittajista pääosa on historian tutkijoita, mutta historian ja muistin kompleksisia suhteita avataan myös filosofian ja folkloristikan suuntaan.

Muistiin liittyvä tutkimus on viime vuosikymmeninä ollut monien tieteenalojen keskiössä. Ilmeisesti jossakin määrin myös historiassa, vaikka sen tutkimuksen kentässä muistilla ja muisteluaineistoilla ei ole ollut kovinkaan tunnustettua asemaa. Tässä mielessä teos on tarpeellinen ja varteenotettava puheenvuoro sekä periaatteellisesti että etenkin metodologisesti. Kokonaisuutena teosta voisikin luonnehtia his-

toriallisen ja sosiaalisen muistin arvon kohottajaksi.

Teoksen ensimmäinen artikkeli 'Who Owns History?' kirjoittajana Natalia Zemon Davis tarttuu tärkeään aiheeseen kysymällä kenelle historia kuuluu, onko vain historian tutkijoilla kyky ja oikeus kertoa oikeaa historiaa, omistavatko ns. länsimaat historian ja oikean historian kirjoittamisen tavan? Kirjoittaja päätyy ikään kuin kumoamaan esittämänsä kysymykset ja puolustamaan akateemisten tutkijapiirien ja länsimaiden ulkopuolisten oikeuksia historiansa esittämiseen. Historian tekijöitä eivät ole ainoastaan kansakunnat eivätkä kolonialistiset käsitykset saa ohjata historian esittämistä. Historia on monenlaisten menneisyyden toimijoiden historiaa, ja heitä kaikkia on tarpeen mukaan osattava kuunnella.

Marjatta Rahikainen jatkaa samankaltaisista kysymyksenasetteluista artikkelissaan 'Writing History in No-Man's-Land'. Hän sivuaa käsitteitä, joita myös antropologiassa ja etnologiassa on viime vuosikymmeninä pohdittu ja kyseenalaistettu: miten suhtautua esimerkiksi rodun, kansallisuuden, etnisen identiteetin tai etnisen ryhmän käsitteisiin. Kun kansakunta korvattiin etnisyydellä ja rotu kulttuurilla, ajateltiin näiden käsitteiden toimivan ikään kuin puolueettomina tutkimuksen välineinä. Kuitenkin on osoittautunut, etteivät käsitteet ole pysyneet sisällöllisesti neutraaleina. Esimerkiksi entisen Jugoslavian alueella uskonto sinänsä on jakanut ihmiset eri etnisiin ryhmiin ja on ilmeisesti osaltaan

ollut johtamassa pysyviin keskinäisiin vihamielisyyksiin ja väkivaltaisuuksiin. Rahikainen korostaa myös historian ja etenkin muistitietohistorian (*oral history*) konstruktivisuutta, mutta toisaalta historian toimijoiden oikeutta vaieta. Hänen mukaansa harvoin pysähtytään miettimään, haluavatko aiemmin hiljaa pysyneet ryhmät välttämättä kertoa julkisesti omat tarinansa. Tämä on aiheellinen näkökohta pohdittavaksi muillekin omaelämäkerrallisuutta ja narratiivisuutta tutkimuksissaan hyödyntäville. Tutkimuseettiset kysymykset muisteluaineistojen käytöstä ja omistusoikeudesta ovat viime aikoina herättäneet paljonkin keskustelua; samassa ongelma-alueessa olisi tarpeen pohtia myös sitä, edellyttääkö tutkijan etiikka joskus myös kentän rauhaan jättämistä.

Georg G. Iggers ja Patrick Hutton käsittelevät artikkeleissaan historian tutkimuksen historiaa, joskin eri näkökulmista. Edellisen kirjoitus 'The Role of Professional Historical Scholarship in the Creation and Distortion of Memory' keskittyy kysymään, mikä on ollut historian tutkijoiden rooli kollektiivisen muistin luojina. Iggers tähdentää, että historian tutkimus itsessään on sosiaalista ja kulttuurisesti määrittävää, sen taustana ovat oman aikansa arvot, normit ja aiempi historian tutkimus. Historioitsija Jacques Le Goff (esim. *History and memory*, 1992) onkin korostanut historian ja muistin suhteita tarkastellessaan sitä, että muistin tavoin historian tutkimus on valikoivaa ja niin muisti kuin historian tutkimuskin muokkaavat jatkuvasti toi-

siaan. Kukin sukupolvi tavallaan kirjoittaa historian uusiksi; kerran kirjoitettu historia ei ole ainaisesti pysyvää, vaan aika ja lisääntynyt tieto ja sen myötä muuttuneet käsitykset siitä ”wie es eigentlich gewesen” muuntavat historian tulkintoja. Huttonin artikkeli ’Mentalities, Matrix of Memory’ jatkaa samaa tematiikkaa tarkastelemalla muistin roolia arkielämän historian ja kollektiivisten mentaliteettien yhteydessä. Mentaliteettitutkimus on yksi tapa tarkastella historiaa alhaalta käsin, tavallisen ihmisen näkökulmasta. Muisti on historiallisesti kulttuurinen käsite, sillä muistilla on eri aikoina ollut erilaisia tehtäviä ja erilainen merkitys ihmisten elämässä. Muistin ja muistettavien asioiden luonteet muuttuvat jatkuvasti ajan virrassa.

Koin yhdeksi teoksen mielenkiintoisimmista artikkeleista Frank R. Ankersmitin kirjoituksen ’Remembering the Holocaust: Mourning and Melancholia’. Se on kiinnostava ja tärkeä puheenvuoro muistin ja unohtamisen suhteista historian tapahtumien esittämisessä, ja tavallaan jatkaa edellä olevien kirjoittajien ajatuksia. Historian tutkimus on jatkuvaa kamppailua unohtamista vastaan. Toisaalta yhteiskunnallinen ja etenkin poliittinen ilmapiiiri säätelee niin muistamista kuin unohtamistakin. Ankersmitin lähtökohtana on ajatus siitä, että todella traumaattiset ja kohtalokkaat kollektiiviset historian tapahtumat, joista holokausti ja keskitysleirit ovat kuvaavia esimerkkejä, vaativat tutkijalta aivan erityistä asennoitumista. Faktuaalisen toden tavoittelu tai moraalisesti

ja eettisesti tuomitseva asennoituminen voi johtaa tutkijan umpikujaan. Historian tutkijalle (ainakin aiemmin) tyypillistä objektiivista ja itsensä etäännyttävää tutkimustapaa on esitetty yhdeksi ratkaisuksi. Mutta ovatko holokausti ja keskitysleirit systeemeinä ja aiheuttaminaan ihmiskohtaloina niin käsittämättömiä, että tutkija päätyy tai joutuu pohtimaan mahdollisen ja mahdottoman tutkimuskohteen rajoja. Yksi inhimillisen kulttuurin piirre on kuitenkin se, että äärimmäisen traumaattisiakin historian tapahtumia halutaan estää unohtumasta. Konkreettisia muistamisen välineitä ovat erilaiset muistomerkit, joita on rakennettu holokaustin ja keskitysleirien kauhut kokeneiden ja niissä menehtyneiden muistoksi. Ankersmitin mielestä niiden tärkein tehtävä on olla merkkeinä ihmismielen sairaudesta, josta me katsojinakin joudumme tavallaan kärsimään. Vain näin estetään unohtaminen ja ehkä pystytään ehkäisemään uusien holokaustien syntyminen; lähihistoria on tosin näyttänyt, ettei tämä ole täysin onnistunut.

Sodan traumoja on purettu myös muistelukertomuksiin, joita Ulla-Maija Peltonen analysoi artikkelissaan ’The Return of the Narrator’. Hänen tarkastelukohteenaan ovat Suomen 1918 kansalaissodan tapahtumat lähinnä punaisten kokemusten kautta. Folkloristiikassa, jota kirjoittaja edustaa, kertomusten analysointi on vanhastaan tuttua. Folkloristiselle tutkimukselle on pitkään ollut tyypillistä suullisen perinteen genre-luokittelu, jonka Peltonen toteaa toisaalta taakaksi-

kin kerronnan semanttisia, genre-luokituksiin sopimattomia, merkityksiä tutkivalle. Kansalaissodan muistot, nimenaan punaisten kokemuksista, olivat aina 1960-luvulle eräänlainen tabu, mikä luonnollisesti on lisännyt sodan traumaattisuutta. Kun kansalaissodan tapahtumia aiemmin tutkittiin valikoiden ja painotetummin lähinnä voittajien näkökulmasta, tämä muokkasi käsityksiä sodan kulusta. Sodan kokeneiden tai siitä omaisiltaan kuulleiden kertomusten kautta on syntynyt uusia tulkintoja täydentämään ja kritisoimaankin niin individuaalisen kuin kollektiivisenkin tason kokemuksia. Peltonen on myös vertaillut samojen kirjoittajien eri arkistoihin (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, Työväen Arkisto ja Kansan Arkisto) lähettämiä muisteluja 1918 sodan ajasta. Vertailu valaisee osuvasti muistin ja muistelun tarkoitushakuisuutta: kirjoittajat ovat mieltäneet Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston omiksi arkistoikseen, joiden lukijakunta on omaa joukkoa. Sen sijaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto on edustanut kirjoittajille toista osapuolta, jolle omia kokemuksia ja muistoja on pitänyt selittää tarkemmin ja perusteellisemmin väärinkäsitysten välttämiseksi ja ”oikean totuuden” vakuuttamiseksi.

Muistitietohistoria on jo pitkään ollut yksi kantava teema Jorma Kalelan tutkimuksissa. Käsiteltävän teoksen artikkelissaan ’The Challenge of Oral History – The Need to Rethink Source Criticism’ hän asettuu

puolustamaan suullisen ja muistinvaraisen aineiston oikeutusta historian tutkimuksen lähteenä. Kalela tarttuu artikkelissaan painokkaasti historian tutkimuksen olennaisena piirteenä pidettyyn lähdekritiikin ehdottomuuden vaatimukseen. Perinteisimmillään historiassa harrastettu lähdekritiikki on hänen mukaansa käsitelty yksilöllistä muistia ja muistiaineistoja lähinnä historiallista evidenssiä heikentävinä. Tähän on vaikuttanut historian tutkijalta odotettu objektiivisuus ja tietynlainen neutraalisuus: ei ole ollut soveliaista niin sanotusti "asettaa itseään likoon", suhtautua tutkimukseensa reflektiivisesti. Kalelan mukaan on historian tutkijan harhaluulo, että tiukka lähdekritiikki avaa väylän asiaintilojen ja tapahtumien oikean todellisuuden esittämiseen. Sen sijaan historioitsijan tulisi muistaa jatkuvasti kysyä, kenen todellisuudesta kulloinkin on kyse, sillä historian tutkimus on aina "toisen" ja vieraan tutkimista. Sinänsä perusteellisen ja vakuuttavan esityksen tueksi jäi kaipaamaan konkreettisia esimerkkejä ja niiden analysointia; tällöin artikkeli olisi syventynyt historian tutkimuksen metodologian ohella myös itse muistitietohistorian metodologiaan.

Teoksen kolme viimeistä artikkelia käsittelevät tavalla tai toisella aikaa ja ajan kuvaamista historiassa. Henry Baconin 'The Historical Film in the Light of the Philosophy of Paul Ricoeur' pohtii menneisyyden esittämistä nykyisyydessä elokuvan keinoin. Ollakseen historiallinen elokuvan täytyy ainakin jollakin tavoin ankkuroi-

tua yleisesti hyväksytyihin ajankohdasta kertoviin historiallisiin faktoihin. Historiallisuutta voidaan tavoitella ja kuvata eri keinoin: historiallinen aika on vain taustana filmin kertomukselle, tärkeintä on vaikuttavuus ei niinkään historiallisesti paikkansa pitävyyys; historiallinen tausta ja ajankuva rakennellaan mahdollisimman pikkutarkasti oletettujen historiallisten faktojen pohjalta ja tapahtumien tulkinnaissa noudatetaan historiallista uskottavuutta; elokuva kiinnittyy historialliseen ajankohtaan tai tapahtumaan tavalla, jonka oletetaan kuvaavan ihmillistä elämää yleisen relevanssin ja uskottavuuden kautta. Elokuva on samalla kertomusta menneestä ajasta ja nykyisyydestä. Jäin kuitenkin odottamaan artikkelilta selkeämpiä kytkeviä teoksen toiseen peruskäsitteeseen: muistiin.

Aika on muistin ohella historian peruskäsitteitä, vaikka sitä Anton van den Braembuschen mukaan on yleensä historiassa pidetty ikään kuin annettuna. Tästä syystä aikaa ei ole myöskään problemasoitu. Braembuschen artikkeli 'The Politics of Time. Reflections on Time, Memory and History' on historiallis-filosofinen pohdiskelu mahdollisista vaihtoehdoista historian lineaariselle ja syklistä aikakäsitykselle. Kirjoittajan mielestä historian tutkijoiden parissa erimielisyyttä on nimenomaan subjektiivisen ajan käsitteestä. Aika ei ole objektiivinen suure muuten kuin teknisessä mielessä; sen sijaan ajan kokeminen ja eläminen on yksilöllistä, muistelijan aika on hänen individu-

aalisesti kokemansa aika. Muistelu on yksilöllinen tapahtuma, mutta aina sidoksissa omaan aikaansa, sen arvoihin ja käsityksiin: historian ja ajan hahmottaminen on kulttuurisesti sidonnaista eikä välttämättä asetu lineaarisen tai syklisen aikakäsityksen rajoihin.

Kirja loppuu luonteeltaan filosofiseen pohdintaan kysymyksestä, mitä historian tutkimukselle merkitsee ajatus siitä, että modernin projekti on ohi. Aihetta problematisoi Thomas Wallgren artikkelissaan 'The Modern Discourse of Change and the Periodization and End of Modernity' ja se liittyykin osaltaan historian tutkimuksen perustaviin kysymyksenasetteluihin. Sinänsä mielenkiintoinen artikkeli astuu ikään kuin problematisoimaan teoksen otsikkoa ja kyseenalaistaa muistin ja historian suhdetta ja ideaa historiallisesta kertomuksesta.

Muisti yhdistää selvästi teoksen artikkeleita, muistelun näkökulma näyttää kuitenkin olevan paikoittain sivuosassa. Eri tieteenalojen perinteet henkilökohtaisten muistelujen käytöstä ovat tietysti erilaiset; folkloristiikassa ja etnologiasa suullisten, muistinvaraisten aineistojen tutkimuskäyttö on ollut toisenlaisessa asemassa kuin historiassa. Historian tutkijoiden artikkeleissa ei muisteluaineistoja ja niiden analysointia ole esillä osana käsiteltävää tematiikkaa; historian ja muistin suhteiden problematisointi näyttäisikin painottuvan merkittäviin ja suuria ihmisjoukkoja koskettaneisiin historian tapahtumiin ja niiden kollektiiviseen historiaan ja kokemiseen. Osa teoksen artikke-

leista pöyhentää tosin tehokkaasti käsityksiä muistin luotavuudesta ja ”oikean” tiedon tuottamisesta. Artikkelien perusteella voidaan todeta, että kyseessä eivät ole niinkään muistiin vaan paremminkin historiaan tieteenalana liittyvät paradigmaattiset ongelmat ja niiden ratkaisuyritykset.

Historical Perspectives on Memory on mielenkiintoinen avaus ja luo siltoja historiallisesti suuntautuvien tieteiden välille. Vaikka artikkelit toimitetulle kirjalle ominaisesti keskittyvät osin varsin erilaisiin kysymyksiin ja näkökulmiin, syntyy lukijalle teoksesta kokonaiskäsitys, joka rakentuu ja vahvistuu artikkelista toiseen.

Pirjo Korhokangas